

БАЯВАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ ПІНСКАЙ ФЛАТЫЛІІ Ў 1939 Г

Сяргей Ісакаў

Пінск, Беларусь

У артыкуле разглядаецца малавядомая старонка беларускай гісторыі. Аўтар апісвае падзеі верасня 1939 г. да якіх маюць дачыненне і беларусы. Асаблівая ўвага ўдзяляецца баявой дзейнасці Пінскай флатыліі на тэрыторыі былой Польшчы. Артыкул арыентаваны ў першую чаргу для спецыялістаў – даследчыкаў гісторыі Другой Сусветнай вайны, гісторыкаў, а таксама на ўсіх тых, хто цікавіцца ваеннай гісторыяй Беларусі.

Ключавыя словы: флатылія, манітор, баржа, катар, карабель, тральшчык, батальён, Чырвоная Армія, марская пяхота, Пінскі порт, Войска Польскае

У айчыннай гістарыяграфіі існуе шмат нявырашаных праблем. Адной з іх з’яўляецца тэма ўдзелу ў Другой Сусветнай вайне Пінскай флатыліі.

Падрыхтоўка рачной флатыліі да вайны пачалася ў сярэдзіне сакавіка 1939 г. з мабілізацыі. Пасля перадыслакацыі часткі караблёў на р. Віслу, “Рачная флатылія” была

рэарганізавана ў асобны аддзел "Прыпяць", які павінен быў абараняць Палескае ваяводства. Камандны састаў напярэдадні верасня 1939 г. складаўся з: камандуючага флатыліяй – Вітольда Заянчкоўскага, намесніка камандуючага Генры Эбеля, начальніка штаба генерал-маёра Уладзіслава Шчакоўскага, [1, арк. 1].

1 верасня 1939 г. нацысцкая Германія напала на Польшчу. Падчас вераснёўскіх баёў аддзел "Вісла" Пінскай флатыліі прымаў удзел у баявых дзеяннях з першых дзён вайны. 2 верасня караблі флатыліі, адбівалі налёты нямецкіх самалётаў. 3 верасня караблі прынялі ўдзел у пераправе польскіх войскаў праз р. Віслу. 4 верасня судны абаранялі масты каля г. Торунь ад паветраных атак немцаў. 6 верасня польскія войскі пачалі адступленне, караблі адступілі ў г. Влоцлаўек. 9 верасня аддзелу было загадана ісці па рацэ да порта Модлін, аднак падзенне ўзроўню вады зрабіла гэта немагчымым.

Асобны аддзел "Прыпяць" Пінскай флатыліі ажыццяўляў манеўраванне на палескіх рэках. Пры гэтым, камандзірам суднаў было загадана захоўваць цішыню ў радыёэфіры. 3 верасня 1939 г. Вітольд Заянчкоўскі загадаў караблям перадыслакавацца ў раён Валянскіх мастоў і г. Пінска. 8 верасня самалёты Люфтваффе ўпершыню атакавалі караблі на тэрыторыі Палесся. Агнём у адказ маракі карабля «Гетман Хадкевіч» збілі тры варожыя самалёты. Аднак, гэта быў даклад палякаў і ў гэта мала верыцца. Абодва бакі займаліся прыпіскамі знішчаных жаўнераў, самалётаў і інш. 5 верасня 1939 г. была створана аператыўная група "Палессе", камандуючы Францішак Клееберг [4, с. 617].

10 верасня камандзір брыгады Корпуса аховы памежжа (КАП) Тадэвуш Ражыцкі–Каладзейчык настойліва папрасіў камандуючага асобнага аддзела "Прыпяць" Вітольда Заянчкоўскага, каб той адвёў караблі флатыліі ад польска-савецкай мяжы. У той жа дзень польскія караблі адышлі на 5 км на захад ад мяжы з СССР. 12 верасня Пінская флатылія перайшла пад камандаванне генерала Францішка Клееберга [3, с. 81]. 13 верасня 1939 г. пінскія маракі атрымалі загад заняць пазіцыі на р. Піне і Каралеўскім канале і арганізаваць абарону. На абарону раёна «Янаў» павінны былі выступіць два бранякатары, узброеныя 40-мм гарматамі. Участак абароны «Гарадзішча» планавалася абараняць манітору «Вільня», двум кананерскім лодкам і двум бранякатарам. На дзяжурства пад в. Асабовічы быў накіраваны манітор «Кракаў», адна кананерская лодка і два бранякатары. Тэрыторыю Валянскіх мастоў пад ахову павінны былі ўзяць маніторы «Варшава» і «Гарадзішча», карабель супрацьпаветранай аховы «Генерал Сікорскі» і санітарны карабель «Генерал Сасноўскі». Задачу па ахове трасы Лахва – Давыд - Гарадок атрымалі маніторы «Пінск» і «Торунь». На ўчастку абароны «Сытніца» павінен быў знаходзіцца штабны карабель «Адмірал Серпінэк» і некалькі маторных лодак. Два батальёны марской пяхоты рыхтаваліся да абароны на захадзе ад г. Пінска, а артылерыйскую падтрымку ім забяспечваў бранепараход «Генерал Шаптыцкі», гарматы якога прастрэльвалі брэсцкую шашу. З польска-савецкай мяжы таксама былі адкліканы маторныя лодкі памежных патрулёў. Манітор «Вільня» ў сувязі з абмяленнем р. Прыпяць так і не змог дайсці да раёна абароны «Гарадзішча» [7, с. 120], а дзве кананерскія лодкі, якія ішлі з ім, былі перакінуты на р. Струмень. На ўчастак абароны «Асабовічы» польскія караблі прыбылі, хоць і са спазненнем, аднак у поўным складзе.

17 верасня 1939 г. Чырвоная Армія перайшла мяжу, якая была ўсталявана паводле Рыжскага міру [7, с. 192]. Разам з пяхотай, танкамі і самалётамі мяжу перайшла Дняпроўская ваенная флатылія ВМФ РСЧА. Інфармацыя аб савецкім пераходзе мяжы дайшла ў г. Пінск толькі ў 11-ай гадзіне дня [3, с. 81]. Штаб асобнага аддзела "Прыпяць" спрабаваў тэрмінова наладзіць сувязь з усімі сваімі суднамі, але час для манеўру быў страчаны. Не атрымаўшы ўказанняў ад Рыдз-Сміглага, генерал Клееберг загадвае маракам затапіць свае судны і сысці на бераг. Падпарадкоўваючыся "вышэйшаму начальству", камандзір аддзела Вітольд Заянчкоўскі выдаў загад №1, у якім загадвалася: «Падраздзяленні савецкіх войскаў атакавалі КАП. Экіпажы караблёў рачной флатыліі пасля пакідання сваіх суднаў павінны накіроўвацца ў паўднёва-заходнім накірунку». Побач з в. Нырча быў затоплены манітор «Пінск», які сеў на мель раней. Увечары таго ж дня на дно пайшоў манітор «Торунь», які быў узарваны сваёй камандай. Каманду

апошняга ўзялі на борт два бранякатары, аднак неўзабаве гэтыя судны былі атакаваны савецкімі самалётамі. Польшкія маракі агнём з кулямётаў здолелі адбіць гэтую атаку. Каля в. Стахава два катары былі затоплены, а маракі адступалі ў бок г. Камень – Кашырскага. Польская армія ў Заходняй Беларусі была дэзарыентавана загадам галоўнакамандуючага Эдварда Рыдз-Сміглага: «З Саветаў ў бой не ўступаць». Пасля атрымання загаду было затоплена і штабное судна «Адмірал Серпінэк» [6, с. 315]. Пры гэтым, савецкія войскі з Польшкім войскам не былі ў стане вайны. З-за гэтай прычыны савецкія войскі не маглі, паводле міжнародных нормаў, браць у палон салдат і афіцэраў Польшкага войска. Калі разбраенне падраздзяленняў на Палессі не ўдавалася, то яны аказвалі якое – небудзь супраціўленне. У гэтым выпадку савецкія войскі знішчалі салдат і афіцэраў польскай арміі.

Маракі, якія страцілі свае караблі, уліваліся ў састаў пяхотных падраздзяленняў і павінны былі канцэнтраватца на поўдзень ад Валянскіх мастоў і падпарадкоўвацца камандзіру брыгады КАП палкоўніку Тадэвушу Ражыцкаму–Каладзельчаку. 17 верасня ваенныя ўлады г. Пінска і магістрат пачалі рэквізаваць у горадзе аўтамабільны і конны транспарт для патрэб арміі. Маракам раздалі тое, што было на складах пяхоты Войска Польшкага, але дазволілі ім пакінуць некаторыя элементы марской формы, а таксама ваенна-марскія эмблемы. У 13 гадзін дня на г. Пінск здзейснілі налёт самалёты Чырвонай Арміі. У выніку атакі было знішчана некалькі жылых дамоў на вуліцы Брэскай [5, с. 254]. Сярод мясцовых жыхароў былі параненыя і загінуўшыя [6, с. 309]. Пара бомбаў патрапіла ў раён чыгуначнага вакзала.

18 верасня ўзброены параход “Генерал Шаптыцкі” абараняў г. Пінск ад налётаў нямецкіх самалётаў. 19 верасня ў Пінскі порт прыплылі маніторы “Вільня” і “Кракаў”. 20 верасня 1939 г. пачалася эвакуацыя з Пінскага порта. Каб затрымаць прасоўванне савецкіх войскаў да г. Пінска, было прынята рашэнне ўзарваць масты. 21 верасня ў Каралеўскім канале пад Кузлічыным адступленне было спынена з-за знішчанага моста, які перакрываў канал. Прааналізаваўшы сітуацыю, было вырашана затапіць судны. У Каралеўскім канале і на р. Піне было затоплена больш за 150 суднаў розных тыпаў. Карабельны склад флатыліі перастаў існаваць. Маракам толькі і засталася прабівацца пехатой у глыб Польшчы. Частка маракоў злучылася з падраздзяленнямі генерала Вільгельма Орліка–Рыкermana, які камандаваў адыходзячымі падраздзяленнямі КАП. Гэтыя падраздзяленні змагаліся пад м. Шацкам і Вытычным. 18 верасня 1939 г. два батальёны марской пяхоты выйшлі з г. Пінска у бок вёскі Вялікае Морачна. Па шляху праходжання да гэтага атрада далучаліся іншыя падраздзяленні маракоў, судны якіх былі затоплены. 20 верасня г. Пінск пакінула камандаванне камендатуры порта і асабісты састаў базы забеспячэння. Польшкія часці адыходзілі ў раён Валянскіх мастоў. Там, акрамя маракоў Пінскай флатыліі, былі памежнікі КАП з батальёнаў «Клецк», «Людвікава», «Сянкевіч». Некалькі польскіх кананерскіх лодак павінны былі прыкрыць адыход польскіх часцей. Аднак, выконваючы гэты загад, рухаючыся па вусці р. Ясельда, судны патрапілі на мель. Паступова караблі аддзела “Прыпяць” на ўчастках абароны «Янаў», «Валянскія масты» былі затоплены. Апошнім з манітораў, які быў узарваны, быў манітор «Кракаў». На зыходзе 20 верасня 1939 г. у г. Пінск увайшлі танкі 29-ай танкавай брыгады Чырвонай Арміі пад камандаваннем Сямёна Крывашэіна. На р. Струмень, каля вёскі Стытычава, былі патолены апошнія кананерскія лодкі Пінскай флатыліі, а іх экіпажы накіраваліся ў бок в. Вялікае Морачна.

Да 22 верасня 1939 г. асноўным пунктам канцэнтрацыі маракоў Пінскай флатыліі быў г. Камень – Кашырскі. Тут па розных дадзеных знаходзілася каля 41 афіцэра і 1422 падафіцэраў і матросаў. Генерал Клееберг, які ўзяў на сябе камандаванне ўсімі польскімі часцямі, «дазволіў» тым, хто нарадзіўся на Палессі, вярнуцца дадому. Гэтай магчымасцю скарысталіся каля 50 салдат. Астатнія падраздзяленні разам з марской пяхотай рушылі на захад на дапамогу акружанай Варшаве.

27 верасня 1939 г. падраздзяленні марской пяхоты фарсіравалі р. Буг. Падчас пераправы асобны атрад пяхоты быў атакаваны танкамі савецкай 29-й танкавай брыгады.

Ва Уладаве ўсе падраздзяленні Пінскай флатыліі былі рэарганізаваны ў 3-ці батальён 182-га рэзервовага палка 60-й дывізіі пяхоты. Камандзір аддзела “Прыпяць” Вітольд Заянчкоўскі ўвайшоў у склад штаба Асобай аператыўнай групы «Палессе».

На злучэнне з асноўнымі часцямі асобнага аддзела “Палессе” у бок Уладавы ішоў і батальён марской пяхоты. 23 верасня пінскія маракі разам з падраздзяленнямі КАП рухаліся ў бок г. Камень – Кашырскага. Памежнікі абагналі маракоў на чатыры кіламетры і да вечара былі на месцы прызначэння, маракі, у сваю чаргу, прынялі рашэнне спыніцца на пастой у адным з лясных масіваў. 25 верасня гэты атрад падзяліўся на дзве часткі, адна з якіх пад камандаваннем капітана Бончака рушыла да Брэста, а другая – у бок Ковеля. На наступны дзень у раёне в. Тур першая з гэтых груп трапіла ў засаду, арганізаваную 2-м батальёнам 32-й танкавай брыгады Чырвонай Арміі. Капітан Бончак спрабаваў пераканаць савецкіх афіцэраў прапусціць польскіх маракоў за р. Буг, але ўсе яго спробы былі марнымі. Апынуўшыся ў акружэнні танкаў Т-26, маракі прынялі рашэнне здацца. У г. Маларыце афіцэраў аддзялілі ад матросаў і ў суправаджэнні мясцовых памагатых з чырвонымі павязкамі на рукавах павялі ў бок в. Макраны. 26 верасня 1939 г. мясцовыя актывісты расстралялі там 15 афіцэраў і падафіцэраў рачной флатыліі, а таксама траіх афіцэраў Войска Польскага і КАП [3, с. 84]. У ваколіцах Пінска мясцовыя жыхары хавалі маракоў Пінскай флатыліі [8, с. 119]. Іншыя афіцэры, падафіцэры і салдаты трапілі ў нямецкі і савецкі палон. Некаторыя з іх трапілі ў Катынь, Казельск, Асвенцым і канцлагер у Баварыі.

Маракі, якія далучыліся да Асобай аператыўнай групы “Палессе”, удзельнічалі ў баях да 5 кастрычніка 1939 г. 28 верасня ў групе быў сфарміраваны марскі батальён. Гэты батальён змагаўся пад м. Ліпінавым, Хеленавым. Потым батальён зменшыўся па колькасці маракоў да роты. 30 верасня маракам прыйшлося сысціся ў баі з савецкай кавалерыяй пад м. Міланавым. З 2 па 5 кастрычніка 1939 г. пінскім маракам прыйшлося змагацца з нямецкімі войскамі пад м. Воляй Гулоўскай і Коцкам. Пасля гэтых баёў падраздзяленні польскіх войскаў пад камандаваннем генерала Фрацішка Клееберга, а разам з ім і батальён марской пяхоты, які патрапіў у складаную сітуацыю, па сканчэнні боепрыпасаў і зброі, вымушаны былі капітуляваць. Так скончылася вераснёўская адысея Пінскай рачной флатыліі ВМФ Другой Рэчы Паспалітай. Апошнім боем маракоў і групы генерала Клееберга стала мястэчка Коцк, дзе адбылася апошняя бітва кампаніі 1939 г. [3, с. 85]. Маракі і салдаты здаліся ў палон 5 кастрычніка.

Апошні загад генерала Клееберга, камандуючага групы “Палессе”:

“Салдаты!

З вялікага Палесся [...] прывёў я Вас пад сваім камандаваннем, каб змагацца да канца. Першапачаткова я хацеў ісці на поўдзень, а калі стала зразумела, што нам не прабіцца, мы пайшлі на дапамогу Варшаве. Сталіца была здадзена да таго, як мы дайшлі да яе. Нягледзячы на гэта, вы не страцілі надзею і ваявалі далей. Спачатку з бальшавікамі, а потым у 3-дзённай бітве пад Сыракомляй з немцамі. Вы праявілі смеласць і мужнасць і захавалі вернасць сваёй Радзіме да канца. Мы знаходзімся ў акружэнні, боепрыпасаў і правіянту няма. Працяг баявых дзеянняў прывядзе да бессэнсоўнага кровапраліцця. Прывілегіяй камандуючага з’яўляецца магчымасць браць на сябе адказнасць. Сёння ў гэтую цяжкую хвіліну я бяру яе на сябе, загадваючы спыніць агонь. Дзякуй Вам за Вашу мужнасць. Ведаю, што кожны з вас працягне барацьбу з ворагам. Яшчэ Польшча не загінула. І не загіне” [2, с. 120].

Амаль усе караблі былі затоплены сваімі камандамі на р. Прыпяць і Піна, экіпажы караблёў перайшлі змагацца на зямлю. Частка матросаў і афіцэраў прарывалася да абложанай Варшавы, панёшы значныя страты ў баях з немцамі пад м. Адамова, Хеленава і Воляй Гулёўскай. 15 чалавек былі забіты ў Макранах, яшчэ двое расстраляны ў г. Пінску. Аднак пасля захопу нацыстамі Польшчы, маракі і афіцэры не перасталі гінуць. 56 чалавек былі расстраляны ў Катыні і Харкаве альбо памерлі ў іншых савецкіх лагерах.

Нягледзячы на цяжкую сітуацыю, у якой апынуліся маракі з Пінскай флатыліі, яны ў большасці выпадкаў з гонарам выканалі свой абавязак. Гэтая старонка гісторыі

Вераснёўскай кампаніі 1939 г. не чужая і для Беларусі. Сярод пінскіх маракоў было нямала выхадцаў з заходнебеларускіх ваяводстваў Другой Рэчы Паспалітай, таму пра гераізм гэтых людзей не варта забываць і сучасным беларусам.

1. Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці. – Фонд 2587. – Воп. 1. – Спр. 3. Список офицеров Пинской речной флотилии, справки и характеристики работников военного порта и портовых мастерских за 1935, 1938 г.
2. Мельнікаў, І. “На разломе цывілізацый. Беларусы ў Войску Польскім у верасні 1939 г. / І. Мельнік // АРСНЕ Пачатак. – 2015. – № 5. – С. 91–121.
3. Павлович, Р.К. Речные военные флотилии на реках Белоруссии в XX столетии / Р.К. Павлович. Науч. ред. С.П. Бородин. – Минск : “Смэлток”,
4. В. Хурсик. 2010. – 228 с.
5. Тарас, А. Е. История ненависти (Русско – польские конфликты в XVIII – XX вв.). Анатолий Тарас. – Минск : Харвест, 2010. – 798 с. Серия «Неизвестные войны».
6. Dyskant, J.W. Flotylla Rzeczne w Planach I Działaniach wojennych II Rzeczypospolitej czesc 2 // J.M. Dyskant. – Warszawa : Wojskowy instytut historyczny, 1991. – 348 s.
7. Dyskant, J.W. „Flotylla rzeczna Marynarki Wojennej 1919–1939” / J.W. Dyskant. – Warszawa : Wydawn. Bellona, 1994. – 388 s.
8. Pertek, J. Wielkie Dni Małej Floty / J. Pertek. – Poznan : Wydawnictwo Poznańskie, 1990. – 630 s.
9. Wierzbicki, M. Polacy i Białorusini w zaborze sowieckim. Stosunki polsko-białoruskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej pod okupacją sowiecką 1939–1941 / M. Wierzbicki. – Warszawa : Volumen, 2000. – 366 s.